

Чаговець Алла Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Комуніальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЙ ТА ПРАКТИК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ – ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблему формування здорового способу життя дітей в історичному аспекті. Проаналізовано наукові погляди різних історичних епох на проблему здорового способу життя та виховання дітей. Розглянуто особливості формування здорового способу життя дітей у різні періоди історії. Приділено увагу українським національним особливостям формування здорового способу життя дітей. Доведено, що розуміння сутності здорового способу життя набувало статусу наукових поглядів, які утворювали органічну систему під впливом геополітичних, соціально-економічних чинників, коректувалися прогресивними теоріями та передовим педагогічним досвідом різних часів.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, формування, діти, фізичне виховання.

Постановка проблеми. Розвиток української держави зумовив радикальні зміни у світогляді та ідеології, у культурі та освіті, що визначило проблему здорового способу життя людини визначається як стратегічне й масштабне.

Акцентування уваги на проблемі здорового способу життя обумовлено її поліфакторністю і необхідністю в контексті успішного функціонування та прогресу соціокультурних, суспільних і політичних структур.

Сьогодні турбота про здоров'я молоді, формування культури здорового способу життя визначається пріоритетним завданням. Декларована суспільством необхідність охорони здоров'я та конкурентоспроможності нації можлива лише за умови чіткого осмислення того, що основи якості та тривалості життя людини закладаються ще в дитинстві, а здоров'я дитини дошкільного віку є поєднанням різних характеристик не лише її фізичного і психічного, а й морального розвитку, що забезпечують певний рівень розумової й фізичної працездатності та швидку адекватну адаптацію до природного та соціального середовища. Такий погляд на проблему формування здорового способу життя потребує серйозної уваги до дитини як носія його потенціалу.

Отже, компаративістський аналіз теорій та практик фізичного виховання дітей дошкільного віку в історичному аспекті є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз значної кількості наукових праць досліджуваного періоду дає підстави констатувати, що у другій половині XX століття вивчали проблему формування навичок здорового способу життя особистості, розробляли зміст, форми і методи фізичного виховання дошкільників.

Проблема здорового способу життя була предметом дослідження науковців різних галузей знань: медичної (Г. Апанасенко, Д. Давиденко, В. Волков, П. Половников), біомедичної (Ю. Лісцин, О. Щетинін), соціальної (О. Вакуленко, Л. Жаліло,

В. Климова, В. Скумін, О. Яременко), психологічної (В. Ананьєв, С. Шапіро).

Провідні ідеї здорового способу життя розглядали у контексті підвищення ефективності системи фізичного виховання школярів та дошкільників (Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Т. Дмитренко, О. Дубогай).

Наприкінці XX століття визначено валеологічний підхід до вивчення проблем здорового способу життя школярів (І. Брехман); досліджено різні аспекти валеологічної освіти та валеологічного виховання школярів і молоді (Т. Бойченко, О. Вакуленко, Г. Голобородько, О. Іванашко, С. Лапаєнко, С. Свириденко, Л. Сущенко, С. Юрочкіна); виконано низку експериментальних досліджень із проблеми формування навичок здорового способу життя у дітей дошкільного віку (Н. Денисенко, С. Юрочкіна); визначено умови професійної підготовки майбутніх фахівців із дошкільної освіти щодо виховання у дітей навичок здорового способу життя (В. Нестеренко).

Мета статті (постановка завдання). Проаналізувати теорію та практику фізичного виховання дітей дошкільного віку в історичному аспекті. Розглянути українські національні особливості формування здорового способу життя дітей. Порівняти наукові погляди різних історичних епох на проблему здорового способу життя та виховання дітей.

Результати дослідження. Проблемі формування здорової особистості завжди відводилося особлива роль у системі фізичного виховання. Її наукове становлення, визначення мети, змісту, форм та засобів відбувалося відповідно до особливостей розвитку системи освіти певного періоду. Особлива роль у нашому дослідженні відводиться фізичному вихованню дітей до семи років (в подальшому «діти»).

Розуміння сутності здорового способу життя набувало статусу наукових поглядів, які утворювали органічну систему під впливом геополітичних, соціально-економічних чинників, коректувалися прогресивними теоріями та передовим педагогічним

досвідом вітчизняних учених, викристалізовувалися всім перебігом розвитку педагогічної науки, обумовлювалися культурно-національними особливостями ментальності та світогляду народу.

Аналіз історико-педагогічної літератури [2; 5] дає підстави стверджувати, що ідея формування здорової особистості супроводжує весь шлях розвитку цивілізації. Так, суспільно-політичне середовище античного світу обумовило домінування завдань підготовки сильних, витривалих, мужніх людей для підтримки і захисту існуючого устрою. Турбота про виховання здорової дитини визначалася об'єктивною потребою раціонального функціонування суспільства. Виховання фізично здорових дітей мало культовий характер і розглядалося як необхідна умова формування гармонійної особистості в цілому. Так, Арістотель підкреслював, що „починати виховання необхідно з піклування про тіло, щоб виховання тіла сприяло вихованню духу” [2, с.53]. Пріоритетність ідей формування здорової особистості визначається фактом, що піклування про здоров'я, його зміцнення, що об'єднувало різноманітні системи виховання того часу. Зауважимо, що афінська та спартанська школи, що формувалися під впливом відмінних соціально-політичних чинників, декларували різні, навіть протилежні, ідеї виховання.

Так, спартанське виховання, спрямоване на підготовку членів військової громади, передбачало особливу тривалу складну систему фізичного виховання дітей та молоді, до якої входили фізичні та військові вправи (біг, боротьба, стрибки, метання диска, списа тощо), загартування організму, адаптування до суворих, аскетичних умов життя з метою виховання жорстокості, ненависті до рабів.

Афінське виховання, на відміну від гіпертрофованої військової підготовки у Спарті, акцентувало увагу на формування гармонійної особистості вільного громадянина, основними якостями якого було духовне багатство, моральна чистота, фізична досконалість [4].

У середні віки фізичному вихованню не надавалося особливого значення з огляду на те, що середньовічна педагогічна думка підтримувала християнську традицію, що пропагувала аскетизм, слухняність, піклування про безсмертя душі, моральної чистоти, відмову від земних благ, що було підпорядковано головній меті – служінню Богу. Фізичне виховання дітей в той час спрямовувалося на обслуговування та формування тих соціально-культурних типів, які були представлені в системі учнівства та рицарського виховання. Фізичне виховання реалізовувалося відповідно до кодексу рицарської гідності, здійснювалося в контексті військової підготовки феодалів, які повинні були добре володіти списом, фехтувати, плавати.

Якісно іншого рівня ідеї виховання здорової, дитини набули в епоху Відродження, провідні ідеї якої визнавали людину головною цінністю. Це спонукало гуманістів до розробки нових шляхів виховання. Педагогічна думка того часу звернулася до античних ідей гармонійно розвинутої людини в контексті її гуманістичного тлумачення. Для педагогічної думки

епохи Відродження було характерним поєднання кращих традицій фізичного виховання з новими гуманістичними ідеями.

Прогресивні вчені, просвітителі, громадські діячі (Л. Альберті, Л. Бруні, Л. Валла, Б. Гуаріні, Т. Кампанелла, Ф. Рабле, В. да Фельтре) одноставно наголошували на важливості виховання здорової, духовно та фізично розвинутої дитини. Так, найважливішою потребою ідеального суспільства економічної та політичної рівності в утопії „Місто сонця” Т. Кампанелли є піклування про здоров'я громадян і створення умов для їхнього фізичного розвитку. Важливою складовою різнобічного виховання Ф. Рабле вважав фізичні вправи.

Результати аналізу історико-педагогічної літератури [2] свідчать, що ідеї здорового способу життя утримували міцні позиції в інституціях освіти того часу. Так, у єзуїтських колегіумах XVI – XVII ст. питання охорони здоров'я визначали практично всю організацію навчально-виховного процесу: спеціальні заняття з верхової їзди, плавання, фехтування; гігієнічні вимоги до шкільних приміщень (просторі, чисті, світлі); раціональна організація режиму праці та відпочинку.

Найбільш помітна роль у розробці нових педагогічних ідей щодо значення фізичного розвитку особистості належала прогресивним діячам середини XVII – кінця XVIII ст. (Р. Декарта, Ф. Бекона, Д. Локка), які прагнули оновити духовну природу людини, зрозуміти її сутність, забезпечити природний, гармонійний розвиток усіх її кращих якостей. На основі принципово нової концепції і світосприйняття було визначено ідеал особистості, яка вивчає довкілля як цілісний світ, сама є його невід'ємною частиною. Слід зазначити, що виокремлена нами проблема завжди мала конкретно історичний зміст та адекватну до етносу національну форму. Тому цікавим, на нашу думку, є дослідження витоків ідей виховання здорової дитини з урахуванням особливостей культурно-національного світогляду, життя та побуту українського народу.

Вивчення стародавніх літописів, етнографічних, історико-педагогічних джерел [1; 3; 6] дає підстави свідчити, що в історії українського народу фізичне виховання було одним із основних видів щоденної діяльності, обрядів, підготовки до праці, виконання оборонних функцій.

Важливим чинником життєдіяльності людини було свідоме виконання фізичних вправ у побуті, зумовлене потребами особистості, роду, суспільства. Особливості розвитку фізичного виховання визначалися соціально-економічними умовами, національними особливостями, етнічним складом народу, географічним розташуванням держави. У їх контексті виникали самобутні види ігор, окремі фізичні вправи, що відображали особливості життя українського народу. Значне місце серед них відводилося вправам, звичаям та обрядам, іграм, спрямованим на виховання здорової дитини. До них належали: фізичні вправи, ігри та розваги, пов'язані з полюванням; фізичні ігри та вправи, що відтворюють процес праці й підготовку до неї; фізичні вправи, ігри

та обряди, спрямовані на загартування та підготовку до військових дій; фізичні вправи та ігри, пов'язані з обрядами та звичаями народного календаря; вправи, що сприяють загартуванню організму, дотримання посту, психофізичній підготовці переносити голод, спрагу, спеку.

Слід зазначити, що виокремлена нами проблема завжди мала конкретно історичний зміст та адекватну до етносу національну форму. Тому цікавим, на нашу думку, є дослідження витоків ідеї виховання здорової дитини з урахуванням особливостей культурно-національного світогляду, життя та побуту українського народу.

Вивчення стародавніх літописів, етнографічних, історико-педагогічних джерел [1; 3; 6] дає підстави свідчити, що в історії українського народу фізичне виховання було одним із основних видів щоденної діяльності, обрядів, підготовки до праці, виконання оборонних функцій.

Важливим чинником життєдіяльності людини було свідоме виконання фізичних вправ у побуті, зумовлене потребами особистості, роду, суспільства. Особливості розвитку фізичного виховання визначалися соціально-економічними умовами, національними особливостями, етнічним складом народу, географічним розташуванням держави. У їх контексті виникали самобутні види ігор, окремі фізичні вправи, що відображали особливості життя українського народу. Значне місце серед них відводилося вправам, звичаям та обрядам, іграм, спрямованим на виховання здорової особистості. До них належали: фізичні вправи, ігри та розваги, пов'язані з полюванням; фізичні ігри та вправи, що відтворюють процес праці й підготовку до неї; фізичні вправи, ігри та обряди, спрямовані на загартування та підготовку до військових дій; фізичні вправи та ігри, пов'язані з обрядами та звичаями народного календаря; вправи, що сприяють загартуванню організму, дотримання посту, психофізичній підготовці переносити голод, спрагу, спеку.

Слід зазначити, що суворі умови української дійсності передбачали високі вимоги до здоров'я та фізичних якостей людини. Слово "здоров'я" з'являється в перших писемних джерелах, що є свідченням особливої уваги до гармонії тіла й душі

[1, с. 34]. Задля підтримки фізичного здоров'я необхідно було дотримуватися певного способу життя: обмеження в їжі, напоях, загартування організму, дотримання режиму тощо. Так, у "Поученнях" Володимира Мономаха читаємо: "Ні пиття, ні їди не потурайте, ні спанню" [6, с. 5].

Дослідження історико-педагогічних джерел [1; 3; 6] дозволило дійти висновку, що стан здоров'я, як поняття, включало такі якості як сила, швидкість, витривалість.

Ідеї здорового способу життя посіли чільне місце у підготовці та вихованні воїнів Запорізької Січі, де склався культ фізичної досконалості. Виховання дітей було підпорядковано фізичному розвитку й загартуванню [6, с.59].

Під впливом християнських, соціально-економічних, політичних чинників розвитку суспільства, ставлення до проблеми здорового способу життя змінювалося, доповнювалося відповідним змістом, набувало певного значення в ієрархії суспільно вагомих цінностей. Деякі аспекти визначеної проблеми досліджувалися в працях суспільних діячів, учених, педагогів та просвітителів (І. Бецького, М. Ломоносова, М. Новікова, Г. Сковороди, О. Суворова), завдяки яким концепція формування здорового способу життя пройшла історичний шлях від окремих ідей до науково обґрунтованих досліджень теорії і практики фізичного виховання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, варто зазначити, що проблема фізичного розвитку, формування здорової дитини стала предметом пильної уваги, всебічного аналізу громадськими діячами, педагогами, ученими, письменниками, лікарями ще в 60-х рр. XIX століття. Цей період характеризується бурхливими, складними, суперечливими процесами структурування сукупності оздоровчих ідей та теорій до органічної наукової системи фізичного виховання. Неоднозначність поглядів на проблему фізичного виховання дітей протягом століть визначала науково-педагогічну думку того часу: не було єдності стосовно змісту, завдань, ролі та значення ідеї здорового способу життя; окремі дослідження та розробки не були узгоджені між собою, не уявляли цілісної наукової системи.

Список використаних джерел

1. Арциховский А.В. Новгородские грамоты на бересте. – М.: Просвещение, 1954. – С.72.
2. Джуринский А.Н. История педагогики: Учеб. пособие для студентов педвузов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 432 с.
3. Игровая площадка во дворе // Семья и школа. –1954. – № 6. – С. 34-35.
4. Леви-Гориневская Е.Г. Закаливание организма ребенка // Семья и школа. – 1954. – №6. – С.29-30.
5. Локтионова А.К. Руководство физическим воспитанием в детском саду // Дошкольное воспитание. – 1955. – № 5. – С.8-15.
6. Треба створити таку, школу, щоб "учні шанували своїх учителів, але й учителі їх не зневажали": Ключові проблеми розвитку загальної середньої, дошкільної, позашкільної та професійно-технічної освіти. Колегія МОН України // Освіта України. – 2000. – № 34 (22 серпня). – С. 4-9.

В статтє рассмотрена проблема формирования здорового образа жизни детей в историческом аспекте. Проанализированы научные взгляды разных исторических эпох на проблему здорового образа жизни и воспитания детей. Рассмотрены особенности формирования здорового образа жизни разных стран и периодов. Уделено

внимание украинским национальным особенностям формирования здорового образа жизни детей. Доказано, что понимание сущности здорового образа жизни приобретало статус научных взглядов, образовывали органическую систему под влиянием геополитических, социально-экономических факторов, корректировались прогрессивными теориями и передовым педагогическим опытом разных времен.

Ключевые слова: *здоровье, здоровый образ жизни, формирование, дети, физическое воспитание.*

The problem of a healthy lifestyle children in historical perspective has been analyzed in the article. Scientific views of various eras to the problem of a healthy lifestyle and parenting have been analyzed. The features of a healthy lifestyle different countries and periods. Attention is paid to Ukrainian national features a healthy lifestyle children. It is proved that understanding the essence of a healthy lifestyle acquired the status of scientific views that organic system formed under the influence of geopolitical, socioeconomic factors, adjusted progressive theories and best teaching experience different times.

Today, concern for the health of young people, a culture of healthy living is determined priority. Declared society need health and competitiveness of nations is possible only if a clear understanding of the basics of quality and length of human life are laid in childhood and pre-school child care is a combination of various characteristics of not only her physical and mental, but also moral development, providing a certain level of mental and physical performance and prompt adequate adaptation to the natural and social environment. This view of the problem of a healthy lifestyle requires serious attention to the child as a carrier of its potential.

Analysis of historical and pedagogical literature gives reason to believe that the idea of a healthy personality accompanied all the way to the development of civilization. Thus, social and political environment of the ancient world domination led training objectives of strong, resilient, courageous people to support and protect the existing system. Concern for the education of healthy personality defined objective need efficient functioning of society. Education physically healthy, strong personality cult had character and was seen as a necessary condition for the formation of a coherent whole person.

Focusing on the problem of healthy life due to its polifaktornisty and necessity in the context of successful operation and progress of cultural, social and political structures.

Key words: *health, healthy lifestyle, forming, children, physical education.*